

Amikor a Madonna sztrájkol

A lengyel katolicizmus arany legendája – és annak szürke hátoldala

A hivatalos egyháznak a kommunista állammal szembeni erőteljes pozíciója különböztette meg egykor a lengyel politikai valóságot minden más szovjet meghatározottságú „népi demokráciától”. Ha Sztálin költőinek szánta is a gúnyos kérdést: „Hány hadosztálya van a pápának?” – utódai megszámlálhatták ezeket a hadosztályokat kémholdjaik fotóin: II. János Pál pápa 1979-es szabadtéri miséin lengyelek milliói gyűltek össze. Egy évvel később a Lenin Hajógyár sztrájkolói imádkoztak és gyóntak.

A lengyel egyház 1945 utáni arany legendájának megvannak a mártírjai, például az 1953-ban a lengyel sztálinisták által kolostorba zárt prímás, *Stefan Wyszynski* bíboros, vagy az 1984-ben titkosszolgálati tisztnek által meggyilkolt Szolidaritás-pap, *Jerzy Popieluszko*. Ennek a legendának megvannak a maga értelmiségi felvilágosítói is, akik kivezették Lengyelországot – több évszázados idegen uralom által rákényszerített – szellemi szekérvárából. Közéjük tartozott *Józef Tischner* professzor, valamint a krakkói *Tygodnik Powszechny* miliője, azé a hetilapé, amely országszerte a Katolikus Intelligencia Klubjának házi lapja lett.

A világító legendákkal szemben azonban mindig ott áll egy sötét legenda is. Ez Lengyelországban a nemzeti egoizmus önhiúsága volt, ahogyan az az 1990-es években megnyilatkozott például abban, ahogyan lengyel katolikusok veszekedtek egy Przemysl-beli templom miatt az ukránokkal, vagy a vitatott *Radio Maryja* adó antiszemita és Európa-ellenes tirádaiban.

Természetesen a lengyel katolicizmus arany legendájának is megvan a maga szürke, reálpolitikai hátoldala. Ide tartozik az elkerülhetetlen együttműködés a nem szívelt állammal. Például amikor a püspökök célszerűnek tartották tompítani a belpolitikai válságok életét, mondjuk annak érdekében, hogy megakadályozzák a szovjet beavatkozást. *Wyszynski* bíboros kétszer is a kommunista hatalomgyakorlók hóna alá nyúlt: először az 1956-os „lengyel október” idején, amikor – eltérően a magyar *Mindszenty* bíborostól – támogatta *Władysław Gomułka* mérsékelt reformkürzusát, de 1980 augusztusában is, amikor *Cęstochowából* tiltakozásuk befejezésére szólította fel a sztrájkolókat, mire elegáns, de magabiztos el-

utasítást kapott viszonzásul: „A Madonna sztrájkol!”

A reálpolitikai megfontolás mozgatta *Wyszynski* bíborost 1951-ben is, amikor – XII. Piusz pápa kifejezett útmutatása ellenére, amellyel ellenálásra szólította fel Sztálin hatalmi övezetének katolikusait – megállapodást kötött a sztálinistákkal, és még a püspökkinevezések ügyében is megadta nekik a konzultálás lehetőségét. Az 1956-os „lengyel október”, valamint az állam és az egyház közötti labilis kiegyezés révén a kölcsönös függőség szürke zónája jött létre. Az államnak – gyenge legitimitásának tudatában – szüksége volt az egyházra, különösen az Odera-Neisse vidékén, ti. hogy stabilizálja a háború és az elvándorlások által széttagolt társadalmat. Az egyháznak pedig szüksége volt a kapcsolatok minimumára, hogy megtámogassa saját intézményeit, vagy kieszközölje egy-egy új templom megépítésének engedélyét. Mi több: Úgy tűnt, hogy Lengyelország alkalmas helye a katolikusok és a marxisták dialógusának. De ez véget ért, amikor *Leszek Kolakowski* radikálisan leszámolt a marxizmus fő áramlataival.

Mindenesetre a kommunista állam kevésbé törődött a filozófiával, mint a reálpolitikával. A párt első titkárai alkalmoszerűen találkoztak a prímással, és az egyházügyi hivatalban az illetékes miniszter megbeszélte a püspökökkel az együttélés módozatait. Eközben az állambiztonsági szervek megpróbálták ügynököket szervezni a papok köréből: egyesek nőügyeik miatt akadtak horogra, mások az utlévéllel hitegetés révén, ismét mások „dialóguskészségük” folytán.

Az 1990-es években egyre halogatták a lengyel papok állambiztonsági kapcsolatainak tisztázását, akárcsak a kommunizmussal való leszámolást. Az a meggyőződés, hogy az 1989-es kerekasztalon mindkét fél – a Szolidaritás és a reformerek – megegyezett a kommunisták békés hatalomátadásának módozataiban, háttérbe szorította a megtorlás követelményét, azután pedig Lengyelország euró-atlanti struktúrákba való átvezetésének szükségessége követelte meg a régi és az új elitek együttműködését – ahogyan az „érintetlen” egyházat is, amely fölött a lengyel pápa tartotta óvó karjait, illetve fedte el a benne feltörő szakadásokat.

II. János Pál pápa 2005 tavaszán bekövetkezett halála földcsuszamlászerű eltolódásokat jelöl a lengyel társadalomban, amelyben már évek óta folyamatban volt a generáció- és paradigmaváltás. Csupán néhány év leforgása alatt meghalt a háború utáni Lengyelország világra nyitott, liberális, kritikus önértelmezésének valamennyi tekintélye – *Czesław Miłosz*, *Zbigniew Herbert*, *Jerzy Giedroyc*, *Stanisław Lem*. Ekkor a negyvenötvenévesek próbálták átvenni a véleményformálást, frontális támadást indítva a régi elit ellen, amelyet – az ő szavaikkal – megrontottak a kommunistákkal kötött „hamis kompromisszumok”.

Ez az igyekezet az utóbbi években elérte a lengyel egyházat is, amelyben fiatalabb papok átkutatták az állambiztonsági szervek aktáit, és néhány egyházi tekintélynek az orra alá dörögölték a múltját. Támogatást kaptak a *Nemzeti Emlékezet Hivatalától* is, ahonnan újból és újból célzatosan szivárogtak át hozzájuk bizonyos akták. *Stanisław Wielgus* érsek esete – függetlenül attól, hogy átejtette-e XVI. Benedek pápát, vagy sem – azt mutatja, hogy a lengyel klérusban az „átvilágítás” nem csupán a prominens papok tényleges viselkedésével kapcsolatos igazság kiderítését szolgálja, hanem a lengyel egyház irányzatainak harcát is a II. János Pál pápa halála utáni időszakban. Az érsek tényleges kapcsolatait kevésbé vizsgálták: az ifjú „lengyel Savonarolák” (így a *Polityka* című újság) számára az volt a fontos, hogy nemzedékváltást kényszerítsenek ki a püspöki karban.

Nem világos ennek a leszámolásnak a teológiai irányultsága. „A szocializmus egyháza” körüli vitában elmosódnak a régi frontok. A *Radio Maryja* nemzeti érzelmű katolikusai hirtelen a világra nyitott püspökökkel együtt védelmezik a gyanúba keveredett érseket, miközben fiatal ultrakonzervatívok olyanokkal együtt büszkélkednek a lengyel egyház megújításával, akik annak a hívei, hogy az egyháznak radikálisan nyitnia kell a teológiai „határléptek” felé – és minden csoport homlokegyenest ellenkező irányú fejlődést hajszol.

Adam Krzeminski

Forrás: Publik-Forum, 2007/2

A Szerző történész, és a neves varsói folyóirat, a *Polityka* szerkesztője.